

особистій справі, позичивши йому грошей у скрутний час [2, арк. 49, 53].

Власне, спогади отця Олекси Пристая щодо діяльності дипломатичної місії ЗУНР під головуванням Лонгіна Цегельського завершуються листами доктора Луки Мишуги від середини 1920-х рр., коли він перейняв на себе керівництво, а Лонгін Цегельський не мав жодного відношення до цієї справи. Маємо зазначити, що спогади отця Пристая хоч і мають дещо суб'єктивний та заангажований характер (що в принципі характерно для такого виду джерел), але є незамінними при вивченні механізмів функціонування місії, атмосфери, яка панувала в середовищі української еміграції. Його оцінки допомагають зрозуміти глибинні причини та приводи, які безпосередньо призвели до формування негативного іміджу уряду ЗУНР та невдачі його фінансової місії.

Список використаних джерел

1. ЦДІАЛ. – Ф.682. – Оп.1. – Спр.200; Ф.372. – Оп.1. – Спр.92.
2. Там само. – Ф.789. – Оп.1. – Спр.11.
3. Там само. – Ф.789. – Оп.1. – Спр.15; Спр.38.
4. Там само. – Ф.789. – Оп.1. – Спр.59.
5. ЦДАВО. – Ф.4460. – Оп.1. – Спр.2.

References

1. CDIAL. – F.682. – Op.1. – Spr.200; F.372. – Op.1. – Spr.92.
2. Tam samo. – F.789. – Op.1. – Spr.11.
3. Tam samo. – F.789. – Op.1. – Spr.15; Spr.38.
4. Tam samo. – F.789. – Op.1. – Spr.59.
5. CDAVO. – F.4460. – Op.1. – Spr.2.

Ivanitskyi I. V., post-graduate student, History for faculties of Humanities, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), zapadenezj@ukr.net

Longinus Tsehelskyi in exile (based on assets TsDIAL)

In the article author provides source study analysis and points out information potential of TsDIAL funds (including fund 789 Father Oleksa Prystaj) for researching the emigre period of life and work of Dr. Longinus Tsehelskyi.

Keywords: Longinus Tsehelskyi, The West Ukrainian People's Republic, emigration, memories.

Иваницкий И. В., аспирант кафедры истории для гуманитарных факультетов, исторический факультет, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), zapadenezj@ukr.net

Лонгін Цегельський в еміграції (по матеріалам фондів ЦДІАЛ)

Осуществлен анализ источников и раскрыто информационный потенциал личных фондов ЦДІАЛ (в частности, фонда 789 отца Алексея Пристая) для изучения эмигрантского периода жизни и деятельности доктора Лонгина Цегельского.

Ключевые слова: Лонгін Цегельський, ЗУНР, еміграція, воспоминания.

* * *

УДК 94(477)«1941/1944»

Салата О. О.,

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України, Київський університет ім. Бориса Грінченка (Україна, Київ), osoznanie_oks@bk.ua

Діяльність Міністерства народної освіти і пропаганди Німеччини в системі нацистської ідеології в 1933–1941 рр.

Показано роботу нацистського пропагандистського апарату та розробку і використання ним різноманітних форм і методів впливу на власне населення в галузі освіти, науки та суспільних відносин. Розкрито процес формування та діяльність Міністерства освіти і пропаганди, його структуру та методи діяльності в Німеччині в 1933–1941 р., прагнення отримати підтримку німецьких громадян для підготовки і ведення війни з Радянським Союзом.

Визначено характер і результати інформаційно-пропагандистського впливу на свідомість німецького населення в умовах підготовки і ведення війни як один з основних напрямків в діяльності Міністерства народної освіти і пропаганди. Доведено, що нацистська пропаганда сприяла успішній стабілізації режиму, що дозволило приступити в подальші роки до швидкої переорієнтації суспільної свідомості.

Ключові слова: Третій рейх, пропаганда, інформаційна політика, Міністерство народної освіти і пропаганди, методи і форми пропаганди.

XX століття стало часом активного використання нової зброї – пропаганди. Саме поняття «пропаганда» є сучасною формою комунікації, завдяки якій поширюються факти, чутки та інша інформація, здатна впливати на суспільну думку. Засобами пропаганди є ЗМІ, заклади освіти і, навіть наукові установи. Їх діяльність спрямована на формування необхідної суспільної думки. Усе частіше пропаганда використовується політичними партіями, політичними силами з метою формування у конкретних верств населення певних поглядів і уявлень.

Найактивніше пропаганду використовують сторони у військових протистояннях. Зокрема активно пропаганда використовувалась нацистською Німеччиною та Радянським Союзом у роки Другої світової війни. У цей період вона стала справжньою зброєю, яка сприяла встановленню власного режиму на захоплених територіях, поширенню ідей нацизму і комунізму, формуванню серед населення групи прихильників і колабораціоністів.

Пропагандистську діяльність нацистської Німеччини досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема історики Д. Джовет, Лонгеріх, Р. Коел, В. Віперрман та ін. [4; 5; 6; 7; 8]. В їхніх працях аналізується процес становлення Націонал-соціалістичної партії в Німеччині, її діяльність в галузі освіти та суспільних відносин. Пропагандистська діяльність Третього рейху розглядалась лише в загальних рамках проблем нацистської політики.

Сучасний науковий підхід до вивчення пропагандистської діяльності Третього рейху використано в дослідженнях російських учених Г. Г. Почепцова, І. М. Панаріна [19; 20]. У своїх працях вони вперше роблять спробу цілісного висвітлення методів, механізмів і прийомів інформаційної боротьби, які були застосовані Англією, США, Німеччиною і Радянським Союзом у Першій та Другій світових війнах. Особливу увагу вчені приділили механізмам впливу на суспільну думку, ролі засобів масової інформації у військовому протистоянні між Німеччиною та СРСР.

Вивчення методів політичної пропаганди і агітації продовжували історики О. Гогун А. і Огороков [12; 17]. У свої працях вони звертають увагу на механізми та особливості політтехнологій, які застосовувалися керівництвом Третього Рейху та СРСР на тимчасово окупованих німецько-фашистською армією територіях України.

В кінці XX ст. російські історики здійснили спробу переглянути оцінки причин і характеру колабораціоністського руху на окупованих територіях Радянського Союзу. Найбільш актуальні в цьому напрямку праці українських істориків М. І. Семиряги та С. І. Дроб'язко [21; 14]. Особливу увагу необхідно звернути на працю М. І. Семиряги «Колабораціонізм. Природа, типологія і прояви в роки Другої світової війни», де він досліджує спроби використання нацистами у своїй пропаганді ідей колабораціонізму.

Отже, незважаючи на значну кількість праць діяльність окремих органів нацистської пропаганди практично не

досліджувалася. Звідси метою нашої статті є висвітлення діяльності Міністерства освіти і пропаганди в нацистській Німеччині в 1933–1941 рр. відповідно завданням роботи є розкриття діяльності окремих структур Міністерства освіти і пропаганди та концепція його діяльності.

Незважаючи на потужний військовий потенціал Німеччина у Першій світовій війні понесла великі втрати. Більшість європейських, у тому, числі й німецьких політиків зазначали, що Німеччина потерпіла поразку не на полі бою, не від того, що «її армія ніколи не буде розбита», а поразка стала очевидною тому, що рухнув тил, оскільки значна частина радикально налаштованих політиків і мирних жителів стала жертвами іноземної пропаганди. У зв'язку з цим, у міжвоєнний період в університетах Європи почалося вивчення ролі інформації у війні, було проведено велику кількість досліджень. Не залишились осторонь і німецькі вчені. Вони узагальнили накопичені теоретичні знання та досвід у галузі інформаційного протистояння під час війни, об'єднали в єдину теорію, яку німецький вчений Дж. Ф. Ч. Фуллер 1921 року назвав «теорією психологічної війни» [23].

Відомий історик Г. Лассвелл у своїй праці оцінював техніку пропаганди обох сторін військових дій, спираючись на інтерв'ю офіційних осіб та аналіз архівних матеріалів. Він аналізував символи, які використовувалися в пропагандистських повідомленнях. Його дослідження стали важливим внеском у теорію комунікацій та інформаційних війн [7].

Військові вчені одноголосно визнали, що інформаційна війна і як її інструмент пропаганда є складовою частиною військового мистецтва. Англійський учений П. Г. Уорбертон писав: «Сьогодні основним завданням у війні є не знищення збройних сил противника, як це було раніше, а підриє морального стану населення ворожої країни в цілому і до рівня, щоб воно змусило свій уряд піти на мир. Збройні зіткнення армій – це лише один із засобів до досягнення цієї мети» [17].

Під час Другої світової війни нацистське керівництво Німеччини вже досить досконало володіючи технологіями пропаганди та інформаційного впливу здійснювало вплив на власну армію та населення, на армію та населення противника [15].

Так, ідеї Адольфа Гітлера приваблювали 80 мільйонів німців і вождів Рейху, зокрема рейхсміністра Міністерства народної освіти і пропаганди Й. Геббельса [15]. Методи пропаганди, розроблені самим Геббельсом, не тільки дозволили переконати народ Німеччини в правоті фюрера, але й сприяли тому, що за чотири роки війни в полон до німців добровільно здалася велика кількість російських солдатів. За даними, дослідження історика В. Короля до полону здалося близько 6 млн. 400 тис. чоловік [16, с. 117]. Здавалися не тільки на початку війни (що ще якимось пояснювалось), але й у самому кінці війни, коли Радянська Армія вже вела наступальні бої, звільняючи Європу. Як приклад наведемо дані, які пропонує нам О. Гогун: «...1942 року, після битви під Москвою, шість дивізій перебіжчиків (79779 осіб), у 1943 році – після Сталінграда, більше двох піхотних дивізій повного складу (26108 осіб). 1944 року, коли багато хто у світі припускав, що війна закінчиться саме цього року, а червоноармійці, пройшовши через Україну і Білорусію, своїми очима переконались у «непервершеності» нацистського «нового порядку» чисельність усвідомлених «зрадників»

дорівнювала чисельному складу дивізії (9207 осіб)» [12, с. 9].

«Дієвість нацистської пропаганди оцінили і «органи», помічає О. Гогун. За знайдену ворожу листівку або власівську газету червоноармійця розстрілювали. Упродовж усієї радянсько–німецької війни військові трибунали (зрозуміло, не тільки через знайдені примірники друкованої ворожої пропаганди) винесли 167000 смертних вироків» [12, с. 10]. Звідси можна зробити висновок, що значна частина населення, дійсно підпадала під вплив нацистської пропаганди.

Сила пропаганди у цей період стає надзвичайно потужною. Застосовуються інформаційні технології, які, на думку, Ю. А. Шрейдера є основою і визначальним компонентом промислово–економічного комплексу транснаціональних спільнот, які впливають на формування світоглядних процесів у суспільстві (Шрейдер «Теорія комунікацій») [24]. Такими технологіями в умовах Великої Вітчизняної війни стали чітко розроблені урядом, керівництвом Націонал–соціалістичної партії в Німеччині методи й механізми, які робили німецьке та радянське суспільства безперечно інформаційно замкнутими.

Політичний режим, що було встановлено націонал–соціалістичною владою в Німеччині мав тоталітарні риси. Щоправда, її ідеологія мала дещо інший відтінок: основою її було вчення про раси. Весь розвиток світової історії та культури розглядався через призму розвитку рас та расових відносин. Основні ідеї цього вчення були викладені в праці А. Гітлера «Mein Kampf, 1925». Крім того, автор цієї праці наголошував, що німці є найвищою расою, а тому заслуговують на свій життєвий простір, який можна отримати лише внаслідок воєн [3].

Внаслідок Першої світової війни та світової економічної кризи німецький народ, як і інші народи, шукав виходу з цієї важкої ситуації. Тому в цей період ідеї Націонал–соціалістичної партії були дуже привабливими і актуальними, особливо притягували обурених владою (політикою) та безробітних. Не залишились осторонь і націоналістичні кола німецького суспільства, які звинувачували молодих демократів у поразці в Першій світовій війні.

Як тільки націонал–соціалістична верхівка отримала доступ до владних структур, одразу ж почала створювати свій міністерський апарат. Так, у квітні 1933 р. Геббельс і Геринг стали керівниками новостворених міністерств пропаганди і агітації. Під контролем націонал–соціалістів опинився поліцейний апарат.

3 січня 1933 р. почалось знищення партійно–політичної системи. Було прийнято декрет «Про захист народу і держави», який скасував основні права, що були встановлені Веймарською конституцією, та передбачалося ввести надзвичайний стан у країні. Це сприяло активній боротьбі з політичними противниками. Багато з них були ув'язнені в новостворених у 1934–1938 рр. концентраційних таборках. Була розгорнута практика переслідувань та терору проти інакодумців. 1934 року, коли Націонал–соціалістична партія на чолі з Гітлером прийшла до влади, почався тотальний контроль за життям усього суспільства. Почалася перебудова духовного і суспільного життя відповідно до націонал–соціалістичних ідей. Була встановлена жорстка цензура, яка чітко слідувала за появою різних ідейних течій.

1933 року було створено ряд міністерств, і, хоча напрямки їх діяльності були різними, об'єднувало їх те, що всі вони повинні були займатися ідеологічними питаннями та пропагандою в німецькому суспільстві.

Міністерство народної освіти і пропаганди, яке очолив Йозеф Геббельс, об'єднало існуючі пропагандистські організації Рейху, ставши фактично монополістом у сфері інформаційно-пропагандистської діяльності. Його метою була консолідація дій щодо ведення пропаганди, а також вплив на населення Німеччини через газети, радіо, театр, кінематограф і т.п. Відповідно до урядового декрету від 30 червня 1933 р. у підпорядкування Міністерства передавалася загальна політична пропаганда, вища політична школа, державні свята, преса, радіо, книгодрукування, мистецтво, музика, театр, кіно, контроль за моральним станом суспільства [9, с. 181].

З початком Другої світової війни вся військова пропаганда всередині країни віддавалася в розпорядження Міністерству народної освіти і пропаганди. У міністерстві було зібрано кращі пропагандистські кадри нацистів. Більшість із співробітників належала до верхнього прошарку середнього класу, половина мала університетські дипломи. Внутрішня структура міністерства постійно змінювалася, збільшувалася кількість відділів. Спочатку були утворені відділи пропаганди, радіо, преси, кіно, театру, сектор внутрішньої преси, сектори іноземної преси, періодичного друку, друку з питань культури, народної творчості, музики, літератури, зарубіжного туризму. До складу міністерства не входили, але контролювалися ним Імперська палата культури, Управління Лейпцизького ярмарку, Німецька бібліотека, Німецький інститут міжнародних відносин, Імперське об'єднання німецької преси [19, с. 152].

Відділ пропаганди завжди був і залишався найважливішим відділом міністерства. Цей структурний підрозділ займався засобами пропаганди, прищепленням населенню нацистського світогляду, питаннями проведення з'їздів і проведенням уніфікованої пропагандистської кампанії на всій території Німеччини. Проведення політики міністерства на місцях здійснювали імперські відділи пропаганди. В апараті працювали переважно колишні члени нацистської партії [1, с. 28–30].

Особливу увагу заслуговує Рада видавництва, що знаходилася при міністерстві, під контролем якої було видавництво і 27 тис. книготоргових закладів. Можна сказати, що в руках міністерства опинилася система отримання інформації та її розповсюдження. З метою створення потужного інформаційного центру за ініціативою міністерства 1934 року було об'єднано два найбільших інформаційних агентства: агентство Вольфа і Телеграфний союз, який входив до газетного концерну Гутенберга [19, с. 153–154]. У результаті об'єднання виникло Німецьке офіційне інформаційне бюро, яке й стало головним рупором не лише Міністерства народної освіти і пропаганди, а й Третього Рейху. Його діяльність поширювалася на населення Німеччини і на країни Західної та Центральної Європи.

Про те, яке місце і завдання мало німецьке радіо для інформаційної політики Третього Рейху, свідчать слова Й. Геббельса. 1933 року він чітко визначив нові прерогативи цієї політики: «Те, чим преса була для дев'ятнадцятого століття, радіо стало для двадцятого». А відкриваючи Х Всегерманську виставку засобів

радіомовлення, міністр пропаганди говорив про радіо, як про «найпершого і впливового посередника між рухом і нацією, між ідеєю і людиною. Нам потрібне радіо, що крокує разом з нацією, радіо, що працює для людей» [11, с. 231].

Під контролем міністерства знаходилася також уся німецька преса. 4 жовтня цього ж року був прийнятий «Закон про редакторів», за яким редакторську посаду міг обійняти тільки ариєць за походженням. Нацисти провели чистку журналістських рядів, вигнавши з редакцій до 1939 р. більше 1400 «неблагонадійних» журналістів. Займатися журналістикою могли фактично тільки члени Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП) [19, с. 153–154].

Монопольне становище у видавництві газет перейшло до рук нацистської партії. 1934 року в загальній кількості газет, які видавалися НСДАП мала частку, що складала 2,6%, а їх тираж налічував 7,5% загального тиражу німецьких газет. За 10 років кількість нацистських газет зросла до 36%, а їх тираж – до 82,5% загальнонімецького тиражу. Офіційний орган нацистської партії газета «Volkischer Beobachter» наприкінці 30-х рр. виходила друком в берлінському, мюнхенському і віденському виданнях [19, с. 155].

Німецький історик І. Фест так говорив про нацистську політику у сфері інформації: «Велику кількість місцевих видань було усунено за допомогою економічного тиску або боротьби за тих, хто їх передплачує, у якій були застосовані всі засоби, якими володіла держава; інші були конфісковані, лише деякі з провідних газет, які пропонували використання свого іміджу, були різко зменшені але продовжували працювати. Разом із тим Геббельс прагнув пом'якшити і приховати державну монополію на журналістську думку. Друк, як і взагалі культура, відповідно до проголошеного ним гасла, повинна була бути «єдина у волі і багатообразна у виразах волі» [22, с. 330–331].

Щодня в Міністерстві народної освіти і пропаганди вищі чини проводили закриті прес-конференції, під час яких нацистське керівництво повідомляло про внутрішні й міжнародні найважливіші події та їх оцінку, давали вказівки щодо необхідних коментарів, а також визначали основні тактичні й стратегічні завдання пропагандистських кампаній [19, с. 150–151].

Діяльність засобів масової інформації була повністю підпорядкована ідеологічним засадам НСДАП, що сприяло створенню ефективного апарату тотальної пропаганди націонал-соціалістичної ідеології і забезпечило підтримку агресивного зовнішньополітичного курсу фашистської Німеччини з боку більшості німецького населення. Таким чином, прихід націонал-соціалістів до політичної влади супроводжувалися інтенсивною пропагандистською кампанією, якою керував міністр народної освіти і пропаганди д-р Пауль Йозеф Геббельс. Він підпорядкував своїй владі всі сфери ідеологічного впливу на свідомість мас: пресу, радіомовлення, літературу, музику, кінематограф, театр, образотворче мистецтво, комерційну діяльність, туризм [2].

Міністерством народної освіти і пропаганди було створено великий розгалужений апарат з метою підготовки і проведення різноманітних агітаційних акцій, які б впливали й на інші держави. У своїй агітаційній та дезінформаційній діяльності Націонал-соціалістична

партія використовувала різні пропагандистські прийоми та засоби: брехню, маскування, відкрити дезінформацію, раптовість та ін. Даючи настанови своїм підлеглим, Й. Геббельс наголошував, що можна розстрілювати противника з кулеметів до тих пір, поки він не визнає переваги того, хто має у своєму розпорядженні ці кулемети. Це найбільш простий шлях. Але націю можна змінити і шляхом революції духу і тим самим не знищити противника, а навіть перетягнути на свій бік [10].

Нацистська пропаганда відіграла величезну роль у переконанні німецького населення в тому, що лише війна вирішить усі політичні та економічні проблеми, що виникли внаслідок Першої світової війни. Гітлер широко використовував свою здатність активізувати великі маси людей та впливати на їх психічний стан. Він вимагав проводити політичні мітинги тільки ввечері, коли психічні і фізичні можливості людини ослаблені. Він «розмивав» психіку людей, робив її сприйнятнішою, а потім зосереджував її на обмеженій кількості гасел, які повторював невпинно, усюди й постійно: знищення марксизму; розрив Версальського договору; завоювання Росії; гарантія «соціальної безпеки» усередині країни; відновлення «національного престижу» Німеччини і всіх німців [10]. Ці головні гасла повторювалися всіма мовами в статтях, перед великою аудиторією, з усіх трибун і сторінок газет.

Одним із важливих завдань, яке ставило перед собою Міністерство народної освіти і пропаганди Німеччини, було розповсюдження матеріалів німецькою мовою та їх вивчення як у самій Німеччині, так і за її межами, особливо на територіях, захоплених військами Третього Рейху. З доповіді професора, доктора Цидклера бачимо, що керівництво фашистської Німеччини розуміло, що від поширення німецької мови і знання її населенням європейських країн залежить ефективність німецької пропаганди. Було окреслено також практичні завдання, які вже реалізувалися в цьому напрямку. Серед них: поширення німецької мови за кордоном; вивчення німецької мови іноземними робітниками, які сотнями тисяч прибувають до Німеччини; запровадження німецької мови в новоутворених областях на захоплених територіях [1, с. 26].

У зв'язку з цим, за наказом А. Гітлера, Німецька Академія перетворилася на корпорацію суспільного права і отримала завдання: дослідити німецьку мову в середині країни, вивчити культурні надбання Німеччини та постійно піклуватися про неї. Третє і найважливіше, на нашу думку, завдання полягало в підпорядкуванні Академії Міністерству народної освіти і пропаганди. До обов'язків Академії також входило виконання завдань за межами країни, які вона отримувала від уряду і Міністерства іноземних справ Німеччини [1, с. 26–27].

Безпосередньо під впливом Міністерства народної освіти і пропаганди Академія відкрила в державі велику кількість курсів для іноземних робітників, східних країн які на середину 1942 року склали близько 4–х мільйонів осіб. Почалося створення спеціальних підручників з німецької мови, зміст яких був спрямований не лише на її вивчення, а й на пропаганду націонал-соціалістичних ідей серед іноземців [1, с. 28].

У структурі Міністерства народної освіти і пропаганди було створено Східний відділ, основним завданням якого була пропаганда боротьби з більшовизмом. До

цього відділу було введено співробітників, які з 1935 р. на професійному рівні займалися пропагандистською діяльністю. Співробітниками Східного відділу було створено штаби для всіх мовних груп населення Радянського Союзу. Їх головний обов'язок – переклад брошур, листівок та ін. з німецької мови; виготовлення і розповсюдження нацистської державної символіки: прапорів, плакатів, які стали справжньою зброєю в руках пропагандистів [1, с. 53].

В умовах активізації пропагандистської діяльності на захоплених німецькою армією територіях виникла необхідність створення Міністерства східних окупованих територій. Фактично Східний відділ і став першим кроком до цього. У Міністерстві східних окупованих територій було сформовано власний відділ просвіти і пропаганди. Цей відділ визначав основні політичні лінії для пропаганди, політичні тенденції [1, с. 54].

Було розроблено чітку структуру Міністерства східних окупованих територій, де передбачалися такі форми пропагандистської діяльності: у цивільних областях – відділ пропаганди та особливий відділ, які на думку працівників міністерства, працювали досить ефективно. Там, де вермахт не міг проводити пропагандистську діяльність (області знаходилися за фронтом), діяли військові інформатори. Для роботи за лінією фронту Міністерством народної освіти і пропаганди, під безпосереднім керівництвом Рейху були виділені спеціальні агенти [1, с. 55].

Ще одним напрямком діяльності відділу Просвіти і пропаганди Міністерства східних окупованих територій була робота серед оstarбайтерів, особливо серед тих, хто добровільно їхав працювати до Німеччини. Але концепція, яка була сформульована керівниками Третього Рейху щодо ставлення до східних робітників, заважала реалізації цього напрямку. Більшість роботодавців ставилися до своїх східних працівників, як до рабів, застосовуючи тілесні покарання і навіть убивства. У такій ситуації вести пропагандистську діяльність серед них, схилиючи їх до співпраці, було неможливо [1, с. 60].

Ще однією важливою державною установою, яка контролювала інформаційно-ідеологічний простір у німецькому суспільстві було Міністерство науки, виховання і народної освіти, створене 30 квітня 1934 р. До переліку його завдань входила організація вищої, середньої і середньої спеціальної освіти в Німеччині, основною базою для його формування послужило аналогічне міністерство в Пруссії, що існувало раніше. У підпорядкування міністерства були передані середні і вищі навчальні заклади, які раніше перебували в розпорядженні окремих округів. Міністр призначав ректорів і деканів університетів, керівників студентських організацій, а також Націонал-соціалістичного союзу доцентів Німеччини.

Перші кроки політики Міністерства науки, виховання і народної освіти проявились під час введення ідеологічного компоненту до шкільного курсу. Одним із головних завдань освіти було виховання молодого людини, яка б чітко усвідомлювала ідеї націонал-соціалізму. У цьому контексті А. Гітлер виділив дві провідні цілі загальноосвітньої німецької школи: запалити вогонь у серцях молоді та укорінити в її свідомості поняття «раса». Німецька молодь повинна бути готовою до війни, навченою, щоб або перемогти, або померти. Таким чином,

сформувати нових громадян, що усвідомлювали б славу країни та були б фанатично відданими національній ідеї [13, с. 147].

У всіх школах та вищих навчальних закладах Німеччини було звільнено викладачів–свреїв. До 1938 р. щорічно дві третини вчителів початкових класів проходили «ідеологічну обробку» у наметових таборах за містом на фахових місячних курсах з лекціями, семінарами та заліком зі стрийової підготовки. До роботи допускали вчителів лише тоді, коли в керівництва школи не було ніяких сумнівів щодо їх компетентності і благонадійності. Перетворення не минули й університети. Університетське самоуправління, яке склалося традиційно, було скасоване. Тепер вся влада в університетах була передана безпосередньо ректорам, яких призначав уряд. Професорам і доцентам нав'язувалися нові дисципліни, які вони повинні були читати [13, с. 148].

«Відділ пропаганди Націонал–соціалістичної партії є в даний момент найвпливовішим. На нього покладаються великі надії в справі пропаганди ідей націонал–соціалізму. Для організації діяльності відділу необхідно підібрати людей, відданих у першу чергу, ідеям націонал–соціалізму і Німеччині» [3, с. 649–650]. Ці слова Адольфа Гітлера, які він написав у книзі «Моя боротьба» свідчать про те, що він приділяв величезну увагу пропаганді, за допомогою якої можна було поширювати ідеали націонал–соціалізму і створити такий інформаційний простір, завдяки якому здійснити всі задумані ідеологами загарбницькі плани. Керівники держави мислили тільки категоріями агітаційного ідеологічного мистецтва, вважаючи завдання його ефективності головним і чи не єдиним. Гітлер і Геббельс приділяли значну кількість особистого часу для керівництва тією або іншою культурною акцією, наглядаючи за ходом уже запущених процесів культурної політики.

Зважаючи на це, нацистський пропагандистський апарат розробив і використовував на практиці впродовж 1933–1945 рр. різноманітні форми і методи дії на власне населення. Головною метою пропагандистських служб Третього Рейху було прагнення отримати підтримку німецьких громадян для підготовки і ведення війни з Радянським Союзом. Отже, вивчення характеру і результатів інформаційно–пропагандистського впливу на свідомість німецького населення в умовах підготовки і ведення війни було одним з основних напрямків в діяльності Міністерства народної освіти і пропаганди.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що нацистська пропаганда сприяла 1933 року успішній стабілізації режиму, що дозволило приступити в подальші роки до швидкої переорієнтації суспільної свідомості. Система нацистської пропаганди, таким чином, стала разом з механізмом державного терору однією з опор Третього Рейху і дозволила його лідерам проводити все більш і більш радикальну зовнішню і внутрішню політику, не побоюючись опору з боку німецького народу.

Список використаних джерел

1. Bundesarchiv. – Koblenz. R 55/606. – 98 s.
2. Historicus. Историк – общественно–политический журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.historicus.ru/propaganda/>
3. Hitler A. Mein Kampf [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf>
4. Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. Newbury Park etc. / G. S. Jowett, V. O'Donnell. – Stuttgart, 1992. – 240 p.

5. Koehl R. L. RKFDV: German resettlement and population policy 1939–1945 / L. Koehl R. – Cambridge, 1957. – 352 p.

6. Longerich P. Propagandisten im Krieg. Die Presseabteilung des Auswartigen Amtes unter Ribbentrop / P. Longerich. – Munchen, 1987. – 215 p.

7. Lasswell H. D. The structure and function of communication in society. In: Bryson, (ed.) The Communication of Ideas. – N.Y.: Harper and Brothers, 1948. – 412 p.

8. Wipperman W. Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers / W. Wipperman. – Muenchen, 1989. – 620 s.

9. Аникеев А. А. НСДАП: идеология, структура и функции / А. А. Аникеев, Г. И. Кольга, Н. С. Пуховская. – Ставрополь, 2000. – 307 с.

10. Аспекты теории и практики информационно–психологического воздействия. 2. Информационно–психологическое воздействие на войска и население противника в годы первой и второй мировых войн [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://www.vrazvedka.ru/main/yitikal/lekt-02_02.shtml

11. Герцштейн Р. Э. Война, которую выиграл Гитлер / Р. Э. Герцштейн [перевод с англ.]. – Смоленск: Русич. – 608 с.

12. Гогун А. Черный PR Адольфа Гитлера: Документы и материалы / А. Гогун. – М.: Эксмо, Яуза, 2004. – 416 с.

13. Давлетов О. Р. Гитлерюгенд: від «загону Адольфа Гітлера» до єдиної державної молодіжної організації «третього рейху» (1922–1939 рр.): нариси / О. Р. Давлетов. – Запоріжжя: «Просвіта», 2007. – 196 с.

14. Дробязко С. Вторая мировая война 1939–1945. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС / С. Дробязко. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. – 48 с.

15. Зелинский С. А. Информационно–психологическое воздействие на массовое сознание [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medigram.ru/netcat_files/108/110/h_1eaf80e566efbfa041bafd712f9b13

16. Король В. Ю. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941–1944 роках / В. Ю. Король. – Київ, 2002. – 128 с.

17. Крысько В. Г. Секреты психологической войны. Перипетии психологической войны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eartist.narod.ru/text19/011.htm>

18. Окорочков А. Особый фронт. Немецкая пропаганда на Восточном фронте в годы Второй мировой войны / А. Окорочков. – М.: Русский путь, 2007. – 288 с.

19. Панарин И. Н. Информационная война, PR и мировая политика / И. Н. Панарин. – М.: Горячая линия – Телеком, 2006. – 352 с.

20. Почепцов Г. Г. Информация & дезинформация / Г. Г. Почепцов. – М.: Эльга, 2001. – 458 с.

21. Семиряга М. И. Немецко–фашистская политика национального порабощения в оккупированных странах Западной Европы и Северной Европы / М. И. Семиряга. – М.: Наука, 1980. – 239 с.

22. Фест И. Гитлер. Биография. Т. II. – Пермь, 1993. – 480 с.

23. Фуллер Дж. Ф. Ч. Вторая мировая война 1939–1945 гг. Стратегический и тактический обзор / Дж. Ф. Ч. Фуллер. – М.: Иностранная литература, 1956 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/fuller/index.html>

24. Шрейдер Ю. А. Системы и модели / Ю. А. Шрейдер, А. А. Шаров. – М.: Радио и связь, 1982. – 152 с.

References

1. Bundesarchiv. – Koblenz. R 55/606. – 98 s.
2. Historicus. Историк – обshhestvenno–politicheskij zhurnal [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu do zhurnalu: <http://www.historicus.ru/propaganda/>
3. Hitler A. Mein Kampf [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf>
4. Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. Newbury Park etc. / G. S. Jowett, V. O'Donnell. – Stuttgart, 1992. – 240 p.
5. Koehl R. L. RKFDV: German resettlement and population policy 1939–1945 / L. Koehl R. – Cambridge, 1957. – 352 p.
6. Longerich P. Propagandisten im Krieg. Die Presseabteilung des Auswartigen Amtes unter Ribbentrop / P. Longerich. – Munchen, 1987. – 215 p.
7. Lasswell H. D. The structure and function of communication in society. In: Bryson, (ed.) The Communication of Ideas. – N.Y.: Harper and Brothers, 1948. – 412 p.
8. Wipperman W. Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers / W. Wipperman. – Muenchen, 1989. – 620 s.

9. Anikeev A. A. NSDAP: ideologiya, struktura i funktsii / A. A. Anikeev, G. I. Kolga, N. E. Puhovskaya. – Stavropol, 2000. – 307 s.

10. Aspekty teorii i praktiki informatsionno–psihologicheskogo vozdeystviya. 2. Informatsionno–psihologicheskoe vozdeystvie na voyska i naselenie protivnika v gody pervoy i vtoroy mirovyih voyn [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu do zhurnal: http://www.vrazvedka.ru/main/ytikal/lekt-02_02.shtml

11. Gertshteyn R. E. Voyna, kotoruyu vyigral Gitler / R. E. Gertshteyn [perevod s angl.]. – Smolensk: Rusich. – 608 s.

12. Gogun A. Chernyy PR Adolfa Gitlera: Dokumenty i materialy / A. Gogun. – M.: Eksmo, Yauza, 2004. – 416 s.

13. Davlyetov O. R. Gitleryugend: vid «zagonu Adol'fa Gitlera» do yedy'noyi derzhavnoyi molodizhnoyi organizatsiyi «tret'ogo reyxu» (1922–1939 rr.): nary'sy' / O. R. Davlyetov. – Zaporizhzhya: «Prosvita», 2007. – 196 s.

14. Drobyazko S. Vtoraya mirovaya voyna 1939–1945. Vostochnye dobrovoltsy v vermahte, politzii i SS / S. Drobyazko. – M.: OOO «Izdatelstvo AST», 2000. – 48 s.

15. Zelinskiy S. A. Informatsionno–psihologicheskoe vozdeystvie na massovoe soznanie [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.mediagram.ru/netcat_files/108/110/h_1eaf80e566efbaf041bafd712f9b13

16. Korol' V. Ju. Tragediya vijs'kovopolonenyh na okupovanij teritorij' Ukrainy v 1941–1944 rokah / V. Ju. Korol'. – Kyi'v, 2002. – 128 s.

17. Kryisko V. G. Sekrety psihologicheskoy voyni. Peripetii psihologicheskoy voyni [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.evartist.narod.ru/text19/011.htm>

18. Okorokov A. Osobyiy front. Nemetskaya propaganda na Vostochnom fronte v gody Vtoroy mirovoy voyni / A. Okorokov. – M.: Russkiy put, 2007. – 288 s.

19. Panarin I. N. Informatsionnaya voyna, RR i mirovaya politika / I. N. Panarin. – M.: Goryachaya liniya – Telekom, 2006. – 352 s.

20. Pocheptsov G. G. Informatsiya & dezinformatsiya / G. G. Pocheptsov. – M.: Elga, 2001. – 458 s.

21. Semiryaga M. I. Nemetsko–fashistskaya politika natsionalnogo poraboscheniya v okkupirovannyih stranah Zapadnoy Evropi i Severnoy Evropi / M. I. Semiryaga. – M.: Nauka, 1980. – 239 s.

22. Fest I. Gitler. Biografiya. T. II. – Perm, 1993. – 480 s.

23. Fuller Dj. F. Ch. Vtoraya mirovaya voyna 1939–1945 gg. Strategicheskij i takticheskij obzor / Dj. F. Ch. Fuller. – M.: Inostrannaya literatura, 1956 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://militera.lib.ru/h/fuller/index.html>

24. Shreyder Yu. A. Sistemy i modeli / Yu. A. Shreyder, A. A. Sharov. – M.: Radio i svyaz, 1982. – 152 s.

Salata O. O., *doctor of historical sciences, professor of history of Ukraine Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine, Kyiv), osoznanie_oks@bk.ru*

Activities of the Ministry of Education and Promotion System in Germany of Nazi ideology in the 1933–1941 biennium

There has been covered the work of Nazi propaganda apparatus to devise methods and various forms of impact on their own population in the spheres of education, science and public relations. It's proved that the process of formation and activities of the Ministry of Education and propaganda, its structure and methods of public work in Germany in 1933–1941 seemed to get the support of German citizens for the preparation and conduct of the war with the Soviet Union. The character and results of outreach impact on the minds of the German population in the period of preparation and conduct of the War as one of the main directions in the activity of the Ministry of Education and propaganda has been dealt with this paper. It was brought to the notice that Nazi propaganda happened to promote a successful stabilization of the regime to start overestimating population's outlook and consciousness in future.

Keywords: Third Reich, propaganda, information policy, the Ministry of Public Education and Propaganda, methods and forms of propaganda.

Салата О. А., *доктор исторических наук, доцент, заведующая кафедрой истории Украины, Киевский университет им. Бориса Гринченко (Украина, Киев), osoznanie_oks@bk.ru*

Деятельность Министерства народного просвещения и пропаганды Германии в системе нацистской идеологии в 1933–1941 гг.

Показано работу нацистского пропагандистского аппарата и разработку и использование им различных форм и методов воздействия на собственное население в области образования, науки и общественных отношений. Раскрыто процесс формирования и деятельности Министерства образования и пропаганды, его структуру и методы деятельности в Германии в 1933–1941 гг., стремление получить поддержку немецких граждан для подготовки и ведения войны с Советским Союзом. Определен характер и результаты информационно–пропагандистского воздействия на сознание немецкого населения в условиях

подготовки и ведения войны как одно из основных направлений в деятельности Министерства народного просвещения и пропаганды. Доказано, что нацистская пропаганда способствовала успешной стабилизации режима, что позволило приступить в последующие годы к быстрой перероентации общественного сознания.

Ключевые слова: Третий рейх, пропаганда, информационная политика, Министерство народного просвещения и пропаганды, методы и формы пропаганды.

* * *

УДК 327:061.1ЄС:94(268.9)

Горобець О. О.,
студент кафедри нової та новітньої історії
зарубіжних країн історичного факультету,
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
alexmir93@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО АРКТИЧНОГО РЕГІОНУ (ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

На основі аналізу «арктичних документів» Європейського Союзу у дослідженні зроблено спробу висвітлити пріоритетні напрямки діяльності ЄС в Арктичному регіоні, його роль у вирішенні проблем Півночі. Аналізуються особливості кооперації між Європейським Союзом та «арктичними країнами». У статті визначено нові виклики політиці ЄС в Арктиці. Увага акцентується на неоліберальних амбіціях Росії на поч. ХХІ ст., які порушують хиткий баланс в Арктичному басейні. Встановлено, що такий стан речей формує у європейському просторі додаткові Європейському Союзу центри сил, що лояльно дивляться в бік США, основним напрямком діяльності яких є Арктика. В результаті дослідження виявлено, що Європейський Союз прагне відігравати помітну роль у вирішенні проблем в регіоні, але його оборонні доктрини можуть виявитися неефективними при виникненні реальних конфліктних ситуацій в Арктичному регіоні. Тому скандинавські країни тягнуть до пошуку додаткових політичних, військових, економічних важелів стримування активності РФ у північному напрямку.

Ключові слова: Арктика, геополітика, міжнародні відносини, ЄС, скандинавські країни, США, Україна.

Вже на початку ХХ ст. Арктика стала невід'ємною частиною світополітичного простору. Проте у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. міжнародна боротьба за регіон істотно посилилась. Глобальне потепління породило новий раунд змагання на різних рівнях за території та ресурси Півночі. Країни прагнуть зберегти та розширити свій суверенітет в регіоні. Набуває актуальності питання, буде Арктика підконтрольна чітким нормам міжнародного права, чи стане вільним майданчиком для військово–політичної, наукової, промислової діяльності. Для традиційних «арктичних країн» сформувалися нові внутрішні та зовнішні виклики.

Найбільший науковий інтерес до дослідження проблем Півночі проявляють представники «арктичних країн», а також країн–претендентів на арктичні території. Зокрема відзначимо праці Джозеф Чініонг, Майк Венструп, Хізер Конлі, Скот Боргерсон, Майкл Баєрс, Лі Чженьфу та ін. В українському інформаційному та науковому просторі також зросла увага до Арктичного регіону. Її загострив аналіз витоків та причин агресивної російської зовнішньої політики, складовою частиною якої, зокрема, стали і кроки, спрямовані на силове і правове утвердження російських інтересів в регіоні. Найпомітніші розвідки з цієї проблематики належать перу М. Гончара [1]. Проте вітчизняні та і значною мірою зарубіжні дослідники практично не заторкують проблему ставлення Європейського Союзу як консолідованого міжнародного гравця до Арктики. Ось чому, на нашу думку, інтерес становить звернення до проблеми підходів ЄС до Арктичного регіону.